

Zenon Grocholewski

"Studi in onore di Pietro Agostino D'Avack", T. I-IV, Milano 1976 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 22/3-4, 298-305

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wia i Związek Radziecki). W żadnym jednak z tych państw nie jest tak w pełni respektowana wewnętrzna wola nupturientów, gdy chodzi o ważność małżeństwa, jak w prawie kanonicznym. W końcu A. wskazuje na pewne dziedziny które należałoby przestudiować w prawie porównawczym gdy chodzi o przedstawiony problem, oraz korzyści prawa porównawczego dla kanonisty.

W ostatnim referacie R. Nicoló (profesor zwyczajny prawa cywilnego na Uniwersytecie Rzymskim) omawia symulację małżeństwa w nowym prawie włoskim. Po wyjaśnieniu pojęcia symulacji w prawie cywilnym i jej odrębnego znaczenia w prawie kanonicznym, A. wyraża opinię, że symulacja małżeństwa wprowadzona w prawie włoskim nie odpowiada pojęciu symulacji powszechnie przyjętemu w prawie cywilnym, lecz raczej zbliża się do pojęcia używanego w prawie kanonicznym, choć w sensie ograniczonym.

Omówione referaty nie stanowią całościowych, kompletnych i w pełni udokumentowanych studiów na temat symulacji, niemniej jednak są ciekawymi przyczynkami dyskusji nad tym bardzo ważnym dla prawa kanonicznego problemem.

Zenon Grocholewski

Studi in onore di Pietro Agostino D'Avack (Pubblicazioni della Facoltà di Giurisprudenza dell'Università di Roma, nn. 46—49), Casa Editrice Dott. A. Giuffrè, Milano 1976; tom I — ss. 1026, tom II — ss. 1038, tom III — ss. 1056, cena trzech pierwszych tomów 65.000 lirów; tom IV — ss. 715, cena 15.000 lirów.

Dnia 26 X 1977 odbyła się prezentacja i wręczenie dzieła, które mam zamiar przedstawić, p. prof. P. A. D'Avackowi. Uroczystość ta miała niezwykle podniosły charakter, najpierw z racji na fakt, że odbyła się ona na Kapitolu w Rzymie, w zabytkowej sali Protomoteki, zawierającej zbiór popiersi wybitnych postaci, zainicjowany ongiś w Panteonie, i inne dzieła sztuki; następnie ze względu na obecność, oprócz bardzo wielu osobistości świata nauki, również samego prezydenta Włoch, Jana Leone, i burmistrza miasta Rzymu.

To wyróżnienie było niewątpliwie spowodowane faktem, że pan prof. D'Avack jest osobistością znaną i zasłużoną dla nauki, oraz że w latach 1967—1973 był rektorem Uniwersytetu Rzymskiego. Dziedzina wiedzy, w której D'Avack odznaczył się wybitną twórczością, jest prawo kanoniczne i wyznaniowe. Oprócz licznych publikacji w tej materii, wykładał w latach 1933—1955 prawo wyznaniowe na Uniwersytecie we Florencji, oraz 1955—1962 prawo kanoniczne i od 1962 prawo wyznaniowe na Wydziale Prawa Uniwersytetu Rzymskiego; w r. 1970 zorganizował w Rzymie Międzynarodowy Kongres Prawa Kanonicznego; przyczynił się do powstania i do chwili obecnej stoi na czele *Consociatio Internationalis studii iuris canonici promovendo*, pod której patronatem zo-

stały zorganizowane dwa następne Kongresy Międzynarodowe (w Mediolanie 1973 i w Pamplonie 1976); jest dyrektorem *Il Diritto Ecclesiastico*.

Dzieło, wydane staraniem Wydziału Prawa Uniwersytetu Rzymskiego, z okazji 40 lecia profesury P. A. D'Avacka, zawiera 119 studiów (94 trzy pierwsze tomy i 25 tom czwarty).

Ponieważ autorami są głównie Włosi, przeważająca większość artykułów pisana jest po włosku; znajdujemy jednak kilkunastu autorów obcych, piszących w językach: francuskim (Andrieu Guitrancourt, Aubert, Lefebvre, De Clercq, De Naurois, Wagnon), hiszpańskim (De La Hera, Hervada, Martin Martinez, Martin Sanchez, Reina, Robleda), łacińskim (Faltin, Onclin) i w niemieckim (Plöchl).

Przeglądając omawiany zbiór artykułów rzuca się w oczy, że trzy pierwsze tomy stanowią pewną całość, czwarty zaś, choć wydany równocześnie, jest niejako dodatkiem, lub może należałoby powiedzieć, że stanowi odrębną całość. Od początku I-go tomu do końca III-go bowiem artykuły zostały rozłożone alfabetycznie według nazwisk autorów; czwarty zaś tom wraca do początku alfabetu i zawiera niejako dorzuconą garść artykułów, rozmieszczonych według tej samej zasady alfabetycznej. Poza tym, podczas gdy pierwsze trzy tomy można nabyć jedynie razem i dla nich wyznaczono jedną cenę; czwarty tom można nabyć osobno (ma też własną cenę) i niekoniecznie kupując poprzednie. Choć tego nie zaznaczono wyraźnie, łatwo dostrzega się bardziej istotną różnicę między trzema pierwszymi tomami a czwartym, mianowicie poprzednie tomy zawierają jedynie artykuły dotyczące prawa kanonicznego i wyznaniowego, natomiast w czwartym zostały zebrane artykuły na inne tematy prawne. Mając to przed oczyma, omówię najpierw łącznie trzy pierwsze tomy, które dla kanonistów mają główne znaczenie, a na końcu przedstawię osobno tom czwarty.

Przy omawianiu tak olbrzymiego i tak zróżnicowanego dzieła, z jakim mamy do czynienia, trudno wchodzić w szczegóły. Warto jednak zarysować problematykę artykułów według porządku rzeczowego, zdając sobie jednak sprawę, że nie będzie to zarys zupełnie adekwatny, gdyż niektóre artykuły trudno jest bezdyskusyjnie zakwalifikować do takiej czy innej dziedziny prawa.

Na początku I-go tomu została zamieszczona bibliografia prac prof. D'Avacka.

Gdy chodzi o *filozofię i teologię prawa kanonicznego oraz strukturę prawną Kościoła*, J. M. Aubert omawia problem związku prawa naturalnego z kanonicznym (I, ss. 147—160); P. Pellegrino zajmuje się znaczeniem rozumu i woli w tworzeniu prawa (III, ss. 525—559); F. Margiotta Broglio snuje refleksje na temat studium instytucji kościelnych po Marksie i Freudzie (III, ss. 1—32); P. Fedele analizuje studia które w ostatnim dziesięcioleciu ukazały się na temat teorii ogólnej prawa kanonicznego (II, ss. 145—224); P. Picozza stawia sobie problem hierarchii i władzy w Kościele po Soborze Watykańskim II

(III, ss. 599—647); A. Piola zamieścił swój referat „Kościół, ustrój i osoba”, wygłoszony na II Kongresie Międzynarodowym Prawa Kanonicznego w Mediolanie 1973 (III, ss. 649—669); P. Lombardia zaś swój referat wygłoszony w Rzymie w 1972 r, podczas zebrania Arcycyśnoidalicji Kurii Rzymskiej, na temat „Charyzmaty i Kościół instytucjonalny”, omawiając ten problem w związku z dyskusją nad projektem Prawa Fundamentalnego (II, ss. 957—988). Do omawianej problematyki można by włączyć także artykuł Anny Ravà wskazany poniżej przy przedstawianiu prawa osobowego, i chyba też N. Colaianniego dotyczący wolności w Kościele (I, 779—815).

Historią źródeł zajął się C. Lefebvre, pisząc na temat Kompilacji I i jej głosów według manuskryptu palatyńskiego n. 652 (II, ss. 841—868).

Kwestie ściśle *historyczne* są też przedmiotem artykułów V. Parlato „Zatwierdzenie papieskie obrad Soboru Chalcedońskiego” (III, ss. 497—524); G. Marcou „Zachariasz (679—752): ostatni papież grecki w historii Rzymu wczesnośredniowiecznego. Uwagi historyczno-prawne” (II, ss. 1017—1035); P. Fiorellego, który zajmuje się znaczeniem „dobrego” czy też „złego” nazwiska u dawnych autorów (II, ss. 509—523), oraz G. Caron, który prześledził w doktrynie dawnych autorów „ius remonstrandi” ze strony wiernych przeciw prawu niesprawiedliwemu oraz możliwość odwołania się z powodu nadużycia w tworzeniu prawa (I, ss. 539—590). Artykuły historyczne ściśle związane z problematyką przedstawioną poniżej wskażę przy przedstawianiu tejsze problematyki.

Kanoniczne prawo osobowe. Odnośnie norm ogólnych prawa osobowego, G. Leziroli pisze o osobie moralnej i osobie fizycznej w prawie kanonicznym, snując uwagi na temat kan. 100 § 3 (II, ss. 869—897); W. Onclin zajmuje się wymogami zaistnienia i ważności aktów prawnych (III, ss. 397—419); A. Ravà natomiast zasadą rozróżnienia funkcji i podziałem między wiernym, laikiem i duchownym, uważając swe uwagi jako przyczynek do wewnętrznego prawa publicznego w świetle Soboru Watykańskiego II (III, ss. 715—737).

Funkcję urzędu Piotrowego w Kościele przedstawia P. Huizing, wysuwając pewne propozycje co do znaczenia Kurii Rzymskiej, Synodu Biskupów i Konferencji Biskupich (II, ss. 763—781); natomiast R. De Mattei omawia wypowiedzi odnośnie władzy papieskiej in temporalibus od Sykstusa V do Urbana VIII (II, ss. 1—13).

F. Zanchini di Castiglionchio snuje refleksje na temat kolegialności biskupów w systemie Pentarchialnym (III, ss. 1043—1054); A. Parisi przedstawia wyniki studiów statystycznych na temat episkopatu włoskiego od połowy XIX wieku do chwili obecnej (III, ss. 451—496); M. Petroncelli natomiast pisze na temat natury i kompetencji Konferencji Biskupich (II, ss. 561—598).

Problematyką parafii przed i po Soborze zajęła się M. G. Belgiorino De Stefano (I, ss. 195—212).

Studium na temat znaczenia ślubów zakonnych w etyce chrześcijańskiej przeprowadził S. Buscardi (I, ss. 445—516); zaś problematykę zasad soborowych i spontanicznego asocjacionizmu wiernych zarysował R. Bota (I, ss. 417—443).

Aż jedenaście studiów zostało poświęconych *kanonicznemu prawu małżeńskiemu*. Określeniem celów małżeństwa w prawie zajęli się M. Jassoni (II, ss. 783—803), zaś znaczeniem prawnym miłości małżeńskiej Anna L. Casiraghi (I, ss. 591—635) i A. D'Avack (I, ss. 915—956). Ten ostatni snuje rozważania jedynie nad aktualnym Kodeksem. Problem błędu omówił P. A. Bonnet (I, ss. 357—392, nie zaznaczono jednak, że ten artykuł jest częścią pracy Bonneta „L'essenza del matrimonio canonico” Padova 1976, ss. 507—555); pani O. Fumagalli Carulli pisze jedynie o „error redundans in errore personae” (II, ss. 541—578; ten artykuł został już opublikowany w EphC 29, 1973, 206—243, lecz niestety tego nie zaznaczono); Martin Sanchez przedstawił artykuł „Powód, błąd i symulacja w małżeństwie kanonicznym” (III, ss. 53—122); J. Hervada snuje refleksje na temat jedności i nierozzerwalności małżeństwa (II, ss. 737—762); E. Graziani zaś odnośnie mentalności rozwodowej i wykluczenia nierozzerwalności, wysuwając tezę, że wielka ilość spraw w sądach kościelnych z powodu owego wykluczenia spowodowane jest nie tyle mentalnością współczesną ile raczej pewnym odstępstwem w doktrynie i jurysprudencji od solidnych zasad odnośnie udowodnienia tego wykluczenia (II, ss. 679—702); V. Reina zajmuje się zgodą warunkową (III, ss. 739—762). Na temat formy nadzwyczajnej zawarcia małżeństwa w perspektywie reformy Kodeksu pisze H. Wagnon (III, ss. 1023—1041). F. Falchi przedstawia problem znaczenia niedopełnienia małżeństwa w dyspensie papieskiej i w prawie rozwodowym włoskim, wskazując na pewne komplikacje z punktu widzenia prawa wyznaniowego (II, ss. 49—92). Jest rzeczą jasną, że kanonistów zainteresują też pewne artykuły z prawa wyznaniowego dotyczące małżeństwa, które przedstawię poniżej.

Odnośnie *procesu kanonicznego*, poza artykułem F. Della Rocca, który omawia władzę i obowiązki sędziego w sprawach nieważności małżeństwa (I, ss. 1007—1023), wszystkie inne prace dotyczą procesów sporno-administracyjnych.

Pojęcie anormalności aktów administracyjnych w prawie kanonicznym jest przedmiotem rozważań R. Coppola (I, ss. 843—883). L. Spinelli omawia procesy sporno-administracyjne w obecnym prawie (III, ss. 827—856); V. Mascione zaś aktualną problematykę tychże procesów, jak również perspektywy na przyszłość (III, ss. 123—180). R. Baccari zajmuje się sprawiedliwością administracyjną i jej funkcją uczynienia wszystkich wiernych uczestnikami właściwej administracji kościelnej (I, ss. 161—176). G. Della Torre czyni uwagi na temat pozycji akatolików w kanonicznym procesie sporno-administracyjnym (I, 885—913).

Kanonicznym prawem karnym zajmuje się F. Bolognini i P. Colella. Pierwszy z nich omawia zasadę „nullum crimen sine praevia lege

poenali” w prawie kanonicznym, analizując w tej materii opinie różnych autorów włoskich i przedstawiając swoją (I, ss. 311—356). Drugi zaś czyni uwagi ogólne na temat reformy prawa karnego w Kościele (I, ss. 817—841).

Prawo publiczne — oprócz wspomnianych na początku artykułów dotyczących struktury prawnej Kościoła, oraz wskazanego powyżej, przy przedstawianiu prawa osobowego, artykułu Anny Ravà — znalazło oddźwięk w artykułach P. Andrieu Guitrancourt odnośnie ewolucji administracyjnego prawa publicznego Kościoła Katolickiego (I, ss. 79—145), i G. Saraceni dotyczącym aktualnych fermentów pastoralnych i tematyki „*ius publicum ecclesiasticum*” (III, ss. 763—809). Dużo miejsca poświęca Saraceni funkcji rad pastoralnych.

Gdy chodzi o kwestię *wolności religijnej* znajdujemy trzy następujące studia: I. Martin Martinez zajmuje się wolnością religijną u Tertuliana, porównując ją z nauką Soboru Watykańskiego II (III, ss. 33—51); V. Frosini zaś tolerancją w kulturze włoskiej od oświecenia do kryzysu państwa liberalnego (II, ss. 525—539); i L. Musselli wolnością religijną według konstytucji austriackiej (III, ss. 329—376).

Na temat *prawa konkordatów* artykuły zamieścili: P. Moneta pisząc o małżeństwie według konkordatów (III, ss. 295—327); P. Ciprotti snując dygresje na temat rewizji konkordatu włoskiego (I, ss. 723—777), oraz G. Casuscelli traktując o początku ery nowych umów między Kościołem i społecznościami politycznymi (I, ss. 637—691). Poza tym odwoływanie się do konkordatu włoskiego, lub propozycje zmiany jakiegoś punktu w nim, znajdujemy także w poniżej przytoczonych artykułach dotyczących problemów stosunku Kościół—Państwo i włoskiego prawa wyznaniowego.

Problemem stosunku *Kościół—Państwo* w ogólności zajmuje się G. Bosco (I, ss. 393—415); w Prusach w pierwszej połowie XIX w., omawiając w tym względzie zwłaszcza poglądy C. A. Drostego, G. Chiarelli (I, ss. 705—722); w misji Chateaubrianda, jako ambasadora przy Stolicy Apostolskiej w latach 1828—1829, O. Giacchi (II, ss. 625—660); we Włoszech w okresie kwestii Rzymskiej E. Marantonio Sguerzo (II, ss. 898—1016: projekt Borgatti-Scialoja), G. P. Milano (III, ss. 237—277: zniesienie legacji papieskiej na Sycylii), M. Sinopoli (III, ss. 811—825: don Bosco a pojednanie Kościoła z państwem), M. Tedeschi (III, ss. 951—975: Clarendon, Gladstone i kwestia Rzymska), G. B. Varnier przedstawił znaczenie A. Gianniniego dla stosunków Stolicy Apostolskiej z Italią w latach 1922—1926 (III, ss. 1001—1021). Relacją Kościół—Państwo według A. Gramsciego (założyciela Włoskiej Partii Komunistycznej) zajął się G. Caputo (I, ss. 517—537); natomiast obecne stosunki między Kościołem i Państwem we Włoszech omawia P. Gismondi (II, ss. 661—677). Oczywiście problem znajduje wydźwięk również w poniżej przedstawionej problematyce prawa wyznaniowego.

Z *historii prawa wyznaniowego* są do odnotowania artykuły D. Fal-tina, o immunitetach w prawie bizantyńskim od początku do wieku

XI (II, ss. 93—143), oraz L. Micheliniego di San Martino o sytuacji prawnej i politycznej protestantów w faszystowskich Niemczech (III, ss. 199—236).

Inne artykuły z historii prawa wyznaniowego dotyczą obszaru obecnych Włoch. A. M. Ghisalberti pisze o walce Maksymiliana i Roberta D'Azeglio o emancypację Żydów w Piemontcie, dokonaną w r. 1848 (II, ss. 579—625); S. Ferrari o projekcie prawa Mancini z roku 1854, odnośnie naruszania porządku publicznego przez duchownych (II, ss. 371—426); A. Talamanca o wolności nauczania w regionie podalpejskim w latach 1848—1857 (III, ss. 903—949); G. Feliciani o ustawodawstwie państwowym dotyczącym Kościoła i reakcji kolektywnej Episkopatu Włoskiego w latach 1861—1878 (II, ss. 225—275); P. Spirito o pewnych aspektach faszystowskiego ustawodawstwa wyznaniowego przed konkordatem z roku 1929, ze szczególnym uwzględnieniem problemu nauczania religii (III, ss. 857—901); i S. Lariccia o włoskiej polityce wyznaniowej po ostatniej wojnie (II, ss. 813—839).

G. Catalano snuje refleksje na temat samej *dyscypliny prawa wyznaniowego* i jej niezależności od separatyzmu między Kościołem i Państwem (I, ss. 693—703).

Włoskie prawo wyznaniowe. A. Albisetti omawia różne problemy prawa wyznaniowego w świetle orzeczeń Sądu Najwyższego (I, ss. 1—39). Poza tym znajdujemy artykuł na następujące tematy: prawa indywidualne i tworzenie społecznych związków wyznaniowych (P. Bellini; I, ss. 213—247); sytuacja prawna Kongregacji na prawie diecezjalnym (G. Alivesi: I, ss. 41—78; G. Olivero: III, ss. 377—396); szpitale jako legalni pracodawcy osób duchownych i zakonnych (M. De Stefano: II, ss. 31—48); dzieła dobroczynne kościelne i świeckie (A. C. Jemolo: II, ss. 805—811); gwarancja wolności szkoły: egzamin państwowy (G. M. Dente: II, ss. 15—30); sugestie historyczno-prawne odnośnie restaurowania starożytnych budowli sakralnych (U. Gualazzini: II, ss. 703—735); opodatkowywanie instytucji kościelnych (G. A. Micheli: III, ss. 181—198); znaczenie doktoratów w dyscyplinach kościelnych (A. M. Punzi Nicolò: III, ss. 681—713); sytuacja prawna duchownych (L. Vannicelli: III, ss. 977—1000); ostatnie 30 lat orzecznictwa sądowego w sprawie dziesięcin (M. Ferraboschi: II, ss. 277—370); znaczenie prawa kanonicznego i określenie aktu kultu przy rozpatrywaniu przestępstwa „turbatio sacrorum”, według art. 405 KK (M. Fiore: II, ss. 455—507).

Dużo uwagi poświęcono małżeństwu w włoskim prawie wyznaniowym, tzn. skutkom cywilnym małżeństwa kościelnego jak również kościelnego orzeczenia nieważności czy też dyspensy *super rato*, i w związku z tym odnośnym przepisom konkordatu i orzeczeniom sądów włoskich. Na te tematy piszą: D. Barillaro (I, ss. 177—194); S. Berlingò (I, ss. 249—286); M. Berri (I, ss. 287—309); F. Finocchiaro (II, ss. 427—454); N. Lipari (II, ss. 899—916); G. Lo Castro (II, ss. 917—955); C. Mirabella (III, ss. 279—294): podział dóbr małżonków); F. Oni-

da (III, ss. 421—450: małżeństwa akatolików, i L. M. De Bernardis (I, ss. 957—970), która przedstawia fakt historyczny skutków cywilnych i karnych małżeństwa „in conscientia” w Królestwie Dwoch Sycylii.

Oдноśnie *małżeńskiego prawa wyznaniowego* skomplikowany kazus z *Lichtensteinu* przedstawił W. M. Plöchl (III, ss. 671—680).

Naukę włoskiego prawa wyznaniowego, na tle prawa wyznaniowego niemieckiego i hiszpańskiego, analizuje A. De la Hera (I, ss. 971—1005).

Przedstawiony powyżej zarys wskazuje na bardzo bogatą i różnorodną problematykę prawa kanonicznego i wyznaniowego poruszoną w omawianym zbiorze.

Sporo ciekawych refleksji znajdują tutaj specjaliści kanonicznego prawa małżeńskiego, procesów sporno-administracyjnych i innych dziedzin prawa kanonicznego, jak również stosunku między Kościołem i Państwem. Gdy chodzi o prawo wyznaniowe, nic dziwnego, że zostało uwzględnione głównie prawo włoskie. Także historycy znajdują w omawianym dziele niemało materiału. Wśród autorów spotykamy tutaj dużo znanych i poważnych nazwisk naukowców. Toteż trzy pierwsze tomy zasługują na to, by znalazły się w każdej poważnej bibliotece nauk teologicznych.

Omawiane dzieło wskazuje też na żywotność szkoły świeckich kanonistów włoskich, jak również włoskiej szkoły prawa wyznaniowego.

W tak olbrzymim zbiorze, ułożenie artykułów według nazwisk autorów (co sprawia, że prace na podobny temat znajdują się w różnych miejscach) utrudnia zorientowanie się w problematyce dzieła, i w konsekwencji korzystanie z niego. Toteż wydaje się, że omawiany zbiór zyskałby bardzo dużo, gdyby artykuły były ułożone tematycznie. Zachowując porządek według nazwisk autorów, należało przynajmniej na końcu sporządzić jeden spis treści tematyczny, by usprawnić korzystanie ze zbioru.

Poza tym byłoby wielkim pożytkiem, i na pewno przyjętoby z wdzięcznością, gdyby na końcu znalazł się skorowidz rzeczowy, uwzględniający materiał wszystkich prac, oraz indeks nazwisk.

Tom czwarty — jak wspomniałem — dotyczący innych dziedzin prawa, zawiera artykuły na następujące tematy:

— *małżeństwo*: „Matrimonium iustum” w starożytnym Rzymie (O. Robleda), nowella XXI Justyniana (E. Volterra), małżeństwo w prawie perskim (O. Bucci), powód prawny kontraktu małżeńskiego (F. Santosuosso), nowe włoskie prawo rodzinne (C. Cardia; A. De Cupis; G. Palermo), separacja małżonków (G. Branca), proces o rozwód (C. Vocino);

— *sądownictwo*: zawód adwokacki we Włoszech (1874—1944 (G. Schwarzenberg), pseudonim i skarga sądowa (G. Stolfi), sąd polubowny w prawie włoskim (C. Punzi), wolne przesłuchanie „trzech zainteresowanych” po wyroku sądu konstytucyjnego n. 248, z r. 1974

(C. Montesano), pijaństwo w włoskim prawie karnym (E. Capalozza), akt ludzki w prawie karnym (D. Galea);

— *inne tematy*: władza ustawodawcza i sądownicza według Sir E. Coke (L. D'Avack), polityka prawna i ewolucja prawa (L. Naurois), pojęcie małego państwa (G. Cassandro), „deditio” oskarżonego o nadużycia międzynarodowe (G. Pugliese), aspekty prawne sukcesji w Toskanii (1713—1739 (G. De Clercq), urbanistyka rzymska w w. XVII—XVIII (G. Gorla), normy techniczne w budownictwie (A. M. Sandulli), o reformę norm włoskiego kodeksu cywilnego odnośnie pracy podległej (F. Santoro Passarelli), uczestnictwo społeczeństwa i społeczności osobowe (G. Oppo), partycypacje akcyjne (G. Ferri).

Wypada szczerze pogratulować Wydziałowi Prawa Uniwersytetu Rzymskiego tak bogatego zbioru, który zainteresuje głównie kanonistów i zajmujących się prawem wyznaniowym.

Zenon Grocholewski

Koser, Lyonnet, Tamburrino, Matanić, Lozano, Scavaglieri, Valle, Goffi, Bombin, Autorità e obbedienza nella vita religiosa. Studi a cura dell'Istituto di Teologia della Vita Religiosa „Claretianum”, Editrice Ancora Milano 1978, ss. 336

Władza i posłuszeństwo jest jednym z zagadnień obecnie szeroko dyskutowanym i z tego względu napotykanym na szereg trudności. Na skutek dyskusji i szukania nowych rozwiązań, powstają różne opinie, inicjatywy i eksperymenty, które nie zawsze są zgodne z nauką Kościoła, wytycznymi II soboru Watykańskiego oraz z celami życia zakonnego. A z doświadczenia wiadomo, że władza i posłuszeństwo należą do istotnych elementów współżycia, tym bardziej do realizacji rad ewangelicznych, i wymagają od osób składających śluby zakonne dojrzałości, głębokiej wiary i gotowości do rezygnacji z niezgodnych z nimi zamierzeń.

Nie można jednak zapominać o nowej sytuacji, w jakiej rozwija i kształtuje się życie zakonne. Stąd zasady odnoszące się do władzy i posłuszeństwa powinny uwzględniać aktualne warunki oraz nowe osiągnięcia wiedzy w różnych jej aspektach, jednak bez żadnego uszczerbku dla specyfiki życia zakonnego.

Z zadowoleniem więc należy powitać pozycję traktującą o władzy i posłuszeństwie w życiu zakonnym. Omawiane dzieło składa się z referatów wygłoszonych w czasie sympozjum w dniach 10—14 grudnia 1977 roku, zorganizowanym przez Instytut Teologii Życia Zakonnego „Claretianum” w Rzymie.

Autorzy prezentowanego tomu starają się, jak zaznacza prezes Instytutu Matias Augè, dać możliwie szeroką i wszechstronną analizę problematyki władzy i posłuszeństwa w życiu zakonnym.

Cykl referatów rozpoczyna sprawozdanie Konstantyna Koser'a, pt.